

MAKEDONYA’NIN GÖÇ GERÇEĞİ VE GÖÇÜN MAKEDONYA TÜRK ŞİİRİNE YANSIMALARI

Doç. Dr. Selçuk Kürşad KOCA

Katar Üniversitesi – Fen Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı, Türk Dili Anabilim Dalı
Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı,
skursadkoca@sakarya.edu.tr
Katar

Dr. Öğr. Üye. Seyhan Murtezan İbrahimi

Uluslararası Balkan Üniversitesi Eğitim Fakültesi - Türkçe Öğretmenliği Bölümü,
smibrahimi@ibu.edu.mk
Kuzey Makedonya

ÖZET

Edebiyat, özünde bir toplumun yarattığı eserler ışığında, onların zaman, tarih ve toplumsal kargaşalarının sonucu olarak ortaya çıkan şartların bilincine varan, bu öz bilinçle geçmişle geleceği birbirine bağlayan, duygu ve düşünceleri anlatan, estetik değer taşıyan parçalardan oluşmaktadır.

Bundan dolayıdır ki Balkan savaşları sonrasında günümüze kadar Makedonya’da yaşayan Türk edebiyatı da özbilincini koruyabilmek ve kendi köklerine bağlı kalabilmek için farklı evrelerden geçmiş ve acısı geçmeyen yaralar almıştır. Kanayan bu yaraların en önemli nedenlerinden biri Balkan Savaşlarıyla birlikte gelen göçlerle yaşandığı gerçeğini kimse inkâr edemez. Türkiye’ye göç eden halkla birlikte, Makedonya’da yaşayan aydın bir kesim de göçe zorlanmıştı. Haliyle bu edebiyatta da duraksamlara neden olmuştur. Özellikle Türk halk edebiyatı bu göçlerden en çok yara alan, alan olmuştur. Birlik gazetesiyle birlikte Makedonya Çağdaş Türk edebiyatının tohumları atılmış, türküler, hikâye ve şiirlerle canlanmaya başlamıştır. Yaşanılan farklı siyasi gelişmelerden dolayı, Yücel davasının ortaya çıkması, haksız yere yargılanan Üsküplü Türk aydınların idam edilmesi, buna bağlı olarak göçün yeniden gündeme gelmesi Çağdaş Türk Edebiyatının yeniden duraksamasına neden olmuştur. Bütün bu göçlere rağmen ard arda, yılmadan yoktan var olmayı başaran edebiyatımızda kuşkusuz göç konusu hikâyelerde, şiirlerde, türkülerde işlenen konulardan birisi olmuştur. Bu çalışmada Makedonya Türk şiirinde göç olgusu işlenmiştir. Çalışmamız kapsamında Makedonyada yetişmiş şairlerin şiirleri incelenmiş ve göç konusu veya içerisinde göç geçen şiirler çalışmamıza dâhil edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Göç, Balkanlarda göç, Şiir, Makedonya Türk şiiri, Türkü.

THE REALITY OF MIGRATION IN MACEDONIA AND ITS REFLECTION ON TURKISH POETRY IN MACEDONIA

Assoc. Prof. Dr. Selçuk Kürşad KOCA
University of Qatar
University of Sakarya
skursadkoca@sakarya.edu.tr
Qatar

Asst. Prof. Dr. Seyhan Murtezan İbrahimi
International Balkan University
smibrahimi@ibu.edu.mk
North Macedonia

ABSTRACT

Literature is one of the most crucial means to self-consciousness. It is tightly related to the various kinds of knowledge, different codes, and the myriad perspectives of critical thinking. As a result, it is very important to preserve the remains of national consciousness, and to stay connected to the roots as represented in poetry, so as to relieve the pain caused by the migrations that initially happened as a result of the Balkan wars. This ongoing pain is undoubtedly the result of the migrations caused by the Balkan wars. A significant number of Turkish intellectuals born in Macedonia along with other ethnic Turks were forced to leave their home land. Due to the migrations, the regional literature suffered as well, particularly the Turkish folk literature. The literature of the region was not revived until the foundation of the *Birlik* newspaper that supported Turkish writers in Macedonia by publishing their short stories and poems. As a result of the turbulent political times, the emergence of the Yucel lawsuit, and the unjustly execution of the Turkish intellectuals from Skopje, together with the new migrations at stage, lead to another wave of literary futility in the region. Despite all the migrations, the Turkish literary scene has managed to re-establish itself through stories, poetry and folk songs, thus migration being its main theme. This paper will evaluate the notion of migration in the Turkish poetry of Macedonia. The research will cover the works that bear the themes of migrancy within the Turkish poetry corpus in Macedonia.

Keywords: Migration, migration in Balkan, Poetry, Turkish poetry in Macedonia, Folk Songs

GİRİŞ

Makedonya Türk edebiyatı, binlerce yıllık bir Türk halk edebiyatı birikiminin, kültürünün devamı niteliği taşımaktadır. Kültür, e geniş etnografik manada, insanın toplum üyesi sıfatıyla benimsediği bilgi, inanç, sanat, ahlâk, yasa, adet, ve geri kalan tüm beceri ve alışkanlıklarının tamamıdır. (Aytaç, 2005:8) Türk edebiyatında karşılaştığımız göç olgusu, Türk toplum ve sosyal yaşantısında oldukça önemli bir yere sahiptir. Türk edebiyatına ait birçok türde göç işlenmiş, destanlara, efsanelere, halk hikâyelerine, masallara şiirlere konu olmuştur. Göç olgusu, destan ve efsanelerde mitolojik hüviyete de bürünmüştür. Göç olayının sebepleri arasında toplumu derinden etkileyen olaylar yatmaktadır. Kuraklık/kıtlık, savaş, sel, deprem, kan davalar, kabile anlaşmazlıkları, ekonomik vb. sebeplerle göç olabilmektedir. Kültürel sınırlar ve geçişlerle birlikte göç, aynı zamanda pek çok çağdaş akıl yürütmenin yolculuk programlarına derinden kazınmış bir mesledir. Çünkü göçerlik ve sürgün Edward Said'in de işaret ettiği gibi, "kesintili bir var olma durumu"dur ve geride bıraktığınız yerle bir kavgaya tutuşmuş biçimdir. (Chambers, 2014:13)

Göç olayının şiire konu edilmesi çok eski zamanlardan günümüze toplumu oluşturan bireylerin göçten duydukları derin etkileri dile getirme isteklerinden ortaya çıkmıştır. Tarihi süreçte oluşturulan ve toplum tarafından benimsenen göç türkülleri bunlardandır. *Göç Göç Oldu Göçler Yola Düzüldi, Yokluk beni Mecbur Etti, Gine Gurbet Çekti Beni Gurbet Ellere, A İstanbul Sen Bir Han'mısın, Ağlama Gözlerim Mevlam Kerimdir, Yârim İstanbul'u Mesken mi Tuttun* türkülleri bu duruma örnek verilebilir. Bunlardan bir tanesini aşağıda dikkatinize sunuyoruz.

Göç Göç Oldu Göçler Yola Düzüldi

Erzurum

Göç Göç Oldu Göçler Yola Düzüldi

Uyku Geldi Ela Gözler Süzüldi

O Zamanda Elim Yârdan Üzüldi

Ağam Nerden Aşar Yolu Yaylanın

Yaylanın Aman Bingöl'ün

Bu güne gelindiğinde göç, gönüllü veya zorunlu, kısa ya da uzun dönemli olsun, bireylerin yaşamını toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel olarak etkileyen başlıca unsur, yaşanılan mekânın değiştirilmesidir. Bu mekân değişimi yakın ya da uzak mesafeli olabilmekte; kat edilen idari ve siyasi sınırlar göç olgusuna farklı anlamlar yükleyebilmektedir. (Süda, Mutluer, 2008: 51-59)

Göç ve bunun doğal bir sonucu veya diğer bir ifadeyle sorunu olan iskân, devletlerin tarihini ve yapısını etkileyen önemli bir tarihi ve sosyal olgudur. Bu bağlamda göç ve muhacir meseleleri de Türkiye'nin son üç yüz yıllık tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bilindiği üzere göç, kişinin yeni şartlara daha iyi uyum sağlayabilmek maksadıyla ya da tabîi, iktisadî, siyasî ve benzeri mecburiyetler neticesinde yaşadığı cemiyeti ve sosyal çevreyi değiştirmesi, bir başka çevreye, yabancısı olduğu çevre ve insan topluluğuna katılması olayıdır. Göç sadece bireylerin bulundukları coğrafi çevreyi değiştirmelerinden ibaret değildir. Göç olgusu sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasî boyutlarıyla toplum yapısını da değiştiren nüfus hareketleridir. (Emgili, 2000: 189)

1. Makedonya'nın göç gerçeği

İnsanın kendisini, dünyanın bir köşesinde kaybolmuş hissetmesi, çaresiz halde bulması, söylediklerini, nereden geldiğini kimsenin anlamaması, kabullenmemesi gerçekten zor bir durumdur. (Said, 2016:35) Makedonya söz konusu olduğunda, bölgede gerçekleşen göç hareketlerinden de kısaca bahsetmek uygun olacaktır. “Osmanlının 1912 Balkan savaşlarından sonra bölgeden çekilmesi üzerine Balkan Türklerinin çok kötü bir duruma düştükleri görülmektedir. Uğradıkları baskılar, zulümler ve soykırımlar sonucunda başlayan 1924 de 1. göç dalgası sürekli kan kaybeden bir nüfus yapısına yol açmıştır. Dönemin Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı altında her türlü hakları ellerinden alınan, malları müsadere edilen Türkler zaman içerisinde bulundukları bölgelerde azınlık durumuna düşmüştür.” ... “1929 diktatörlüğü döneminde çok zor olan kültürel faaliyetlerin yürütülmesi ve Türkiye ile ilişkilerin devamı da imkânsızlaşır. Sürekli kötüleşen şartlardan dolayı 1936 da 2. göç dalgası yaşanır.” (Koca, 2017: 77-78) 3. göç dalgası ise 1948 yılında Yücel davasında 4 kişinin idam edilmesi sonrasında artan baskı ve zorlamaların ardından 1952 yılında başlayan ve sonucunda 300 binden fazla Türkün göç etmesi ile sonuçlanır. (Emin, 2016: <http://timebalkan.com>, ET: 06.04.2016)

Makedonya'da 1912 sonrası başlayan edebi durgunluğun değişmesi ve edebiyatın yeniden başlaması Yücelciler sayesinde gerçekleşecektir.

“Yücelciler” 1941 yılında Makedonya'da Türklere yönelik haksızlıklara karşı durmak, Makedonya Türklerinin millî ve dinî varlıklarını korumak ve yaşatmak üzere faaliyetler yürütmek için bir araya gelen aydınların oluşturduğu toplumsal bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu amaçla ilk Türk okulu

“Tefeyyüz” ün açılması, Yugoslav radyosunda ilk Türkçe yayınların yapılması ve ilk Türkçe gazete olan “Birlik”in yayına başlamasını sağladıkları görülür. Komünizm baskısı altında olmalarına rağmen insan hakları, eşitlik ve adalet fikirlerini tarihi bir Şuurla hayata geçirdiklerini ve bu amaç uğrunda kurşuna dizilmek suretiyle canlarını feda ettiklerini görmekteyiz. (Koca, 2017: 77)

2. Göçün Makedonya Türk şiirine yansımaları

Çağdaş Makedonya Edebiyatının ilk tohumları Birlik gazetesi ile birlikte atılmıştır. 1945li yıllarda Mustafa Karahasan, Abdül Fettah Rauf, Şükrü Ramo yayınladıkları şiir ve hikâyelerle edebiyatımızın tohumlarını yeniden ekmeye başlamışlardır. *Küçük bülbül, şirin bülbül; selam söyle Üskübüme, selam söyle her adımda* (Ramo, 1988: 14) diyen Şükrü Ramo, yayınladığı şiirlerle o dönemin Makedonya Türk Çağdaş edebiyatını temsil edenlerin başı olarak bilinmiştir

Yaşanılan farklı siyasi nedenlerden dolayı, Yücel davasının ortaya çıkması, haksız yere yargılanan Üsküplü Türk aydınların idam edilmesi, bu sebeple göçün yeniden gündeme gelmesi Çağdaş Türk edebiyatının duraksamasına neden olmuştur. Bugün Makedonya Türkleri resmi olmayan %4 lük bir oranla azınlık olarak yaşamakta ve sesimiz duyulmamaktadır. Fahri Ali’nin *Evrin Evrin Akarım* şiir kitabındaki *Sesimi duyarmısınız* şiirinde dile getirdiği gibi:

*Sayımda farklı hesaplar
Seçimde nasıl olurlar
Kırletmeyin beni nurumdan
Sesimi duyarmısınız.* (Ali, 1999: 23)

Herşeye rağmen günümüze kadar gelen Makedonya Çağdaş Türk Edebiyatı birçok badire atlatmasına rağmen özünü koruyabilmiştir. Bu zorlu süreçte edebiyatımızı günümüze taşıyan yazar ve şairlerimizin başlıcaları: Şükrü Ramo, Abdül Fettah Rauf, Necati Zekeriyya, İlhami Emin, Enver Tuzcu, Nüsret Dişo Ülkü, Hasan Mercan, Nimetullah Hafız, Fahri Kaya, Avni Engüllü, Yusuf Edip, Fahri Ali, Suat Engüllü, Recep Bugariç, Esat Bayram, Sabit Yusuf, Enver İlyas’dır.

Farklı nedenlerle gerçekleşen göçler sonucunda insanlar kökünden, yurdundan ve toprağından kopup ait olmadıkları başka yerlere taşınırlar. Bu kopuşu Avni Engüllü *Demet demet* şiir kitabındaki *Kopukluğu yaşamak* şiirinde şöyle dile getiri:

*Sallanan eller
Acı acı yürekler
Karşıda düdüğünün sesi yücelere yükselen
Sisli sisli görünüyor anılarda
Kara kara tren bekler
Gönül der ki beklemesine beklesin
Kötü olan
Şu göç denen yaraya...* (Engüllü, 1994: 106)

Şair şiirin devamında terkedilen topraklarda bırakılan anılarda göçün anlamının arayışı içindedir:

*Vardı der anılar da
Onun ve hersekin içinde
tek bir anlamdı aradığı
bulamadı
insanların göçünde.* (Engüllü, 1994: 107)

Edebiyatın diğer bilim dallarıyla ilişkisi gözönünde bulunurduğunda, göç konusu işlenirken de değinmemiz gereken etkileşimlerinden biri de tarihle olan ilişkisidir. Belirli zamanlarda yaşanan bu göçler insanların hayatında maddi olduğu kadar manevi olaylarla da tesirini hissettirmiştir. Çağdaş Makedonya edebiyatı şairlerinden Fahri Ali, birçok şiirinde göç konusuna değinmiştir. *Evrım evrım akarım* şiir kitabında bulunan *Kocaman bir dağ gibiydi göç* şiirinde, göçün tarihle olan ilişkisini ve göç etmemize rağmen tarihteki varlığımızın silinemeyeceğini, insanların nasıl içlerini parçaladığını haykırır:

**Gönlümü gönlümden
Yüreğimi yüreğimden koparan
Kocaman bir dağ gibiydi göç**
....
**Bozkırın içinden bir ürkme gelir
Gönül buna da sarılır
Ama göç gözünüzü sevmedim
Tarihin sesinde varız.** (Ali, 1999: 10)

Fahri Ali bu şiiri dışında *Göç bir acıdır ki* şiirinde, daha önce de değindiğimiz gibi göçlerle birlikte gidilen yer yeni vatanımıza dönüştüğünü ve insanların maddi ve manevi olarak da etkilediğini söyler. *Zaman kesiminde pat diye kapılan gerçeği anlatma, yaşanan anların içinden kopamayız* (Ali,1997: 141) der. Bu etkileşimi, acılarını, sonuçlarını ve dönüşümü şöyle ifade etmiştir:

**Göç bir acıdır ki
Sezilir yaşadıkça
İçine sığdırdıkça onu
Göç bir başka duygu olamaz.**
.....
**Göç bir başka acı olamaz
Göç bir başka duygu olamaz.**
....
**Göç bir başka duygu
Başka bir acı olamaz.** (Mercan, 2000: 259)

Şair, şiirinin dördüncü mısırında ve devamında, savaş ve baskılar esnasında pek çok kişinin göçmek zorunda kalmalarını ve o kişilerin yaşadıkları büyük acıları dile getirirken, zalimlerin insanların kaderleriyle oynamayı marifet sanıp, göçün aslında pek acı bir duygu olmadığını, insanın istediği zaman yol alıp gidebileceğini normal sayanlarakarışolan sitemini dile getirir:

**Göç acı bir duygu olamaz
Diyenlerin sayısı da az değil**
...
**Onurum kalır mı bilmem
Göç bir acıdır ki
Sevilir yaşadıkça.** (Mercan, 2000: 260)

Türklerin milli benliklerini koruyacak teşkilatlarını kapatmak (Yücel teşkilatı – aydın zümre), kurulmasını engellemek gibi örnekler göçün en önemli sebepleri arasındandır (Ağanoğlu, 2001: 321), bundan dolayı İlhami Emin *Gül Toprak* isimli şiirinde toprağına olan özlemi, emanate sahip çıkamama derdini, göçlere şahit olmayan kuşakları bile etkileyeceğini dile getirmiştir:

**Aldı gittilerimize ah
Otuzdokuz kuşak aşırı**

***Duyacaklar acısını
Göçlerin.*** (Emin, 1980: 19)

Makedonya’da gelişen göçlerden nasibini alan Suat Engüllü, yayınladığı bütün edebi türlerinde Üsküp’e – Rumeli’ye olan özlemi dile getirmektedir, *Can bebeğim Urumeli sevdiğim* adlı şiirde olduğu gibi:

***Yeşil çimen yastık olmuş başına
İnci inci çiçler yağmış saçına
Zorlu acı göçler girmiş düşüne.***

***Yarasız gönlünde yara açmışlar
Kanayan yarana tuzu basmışlar***

.....
***Bu yüzdendir sonsuzlayın taptığım
Canbebeğim Urumeli sevdiğim.*** (Kaya, 1992: 245)

Makedonya, Çağdaş Türk şiirinin son kuşaklarından Sabit Yusuf, Yusuf Edip ve en son da Leyla Şerif Emin, İlahmi Emin’in haykırdığı ***Otuzdokuz kuşak aşırı***, ***Duyacaklar acısını***, ***Göçlerin*** şiirindeki mısra gibi hissettikleri acıları, gönüllere yerleşen bu hüznü, kendi topraklarında yabancı kalmayı, eskiyi arayışları, kimliğimizi söylemekteki utancımızı haykırmaya çalışmışlardır.

Sabit Yusuf, ***Göç Sevdasında Tutkun gönüllerin hüznü*** şiirinde, göçe mecbur kalanları göçmen kuşlara benzetmektedir. Kuşların göçüyle geriye kalanlardaki hüznün getirdiği kıvranırları, gökyüzündeki bulutların bile sabaha ışık olamadığını anlatır.

***Yine hüznler süzöldü kanatlarından
Göçmen kuşların
Cıvı cıvı sesleri boğuldu hüznle
Gide gide azalmışız
Gizlenecek yanı yok.
Yalancı gülüşlerimizin
Kuşlar da bilir derdimizi
Acılar içinde kıvranıp kalmışız.***

....
***Bulutlar da ağartmıyor yüzünü sabahların
Her nereye baksan utangaçlı sessizlik
Düşlerimiz akça kuşlar gibi beyaz değil
Yoğun bir göç sevdasının tutkunuyuz artık*** (Kaya, 1992: 306)

Son dönem şairlerden Yusuf Edip’in şiirlerinde, özellikle de şiirlerini Türkçe ve Makedonca yayınladığı *Tozcuk (Прашунка)* şiir kitabında, bir türlü kabullenmediği göç gerçeğini farklı sorularla anlamaya çalışmıştır. Kitabındaki Göç isimli şiirinde:

***Kırlangıçlar gibi göç etmek şart mı?
Doğa bizi de mi böyle yarattı?
Ya gitmek istemezsek olmaz mı?*** (Edip, 2015: 36)

Gönüller de Göç eder mi? Şiirinde:
***Göç edince bir yerden, gönüller de göç eder mi?
Eskiye istemek günah mı?
Zamanı geri çevirmek mümkün mü;*** (Edip, 2015: 88)

Göç karları yağar mı artık şiirinde ise, acı acı yağan karın beyazlık, ferahlık yerine kalplere bıraktığı hüzne değinir ve yine şiirini soruyla bitirir:

***Ne zamana kadar göç karları,
Buraları soğuk tutacak?*** (Edip, 2015: 92)

SONUÇ

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki göçün fitratında olan hayatta kalma ve geçim kaygısı, bütün insaları olduğu gibi Balkan göçmenlerini de bir yerden başka bir yere taşınma durumuyla karşı karşıya bırakmıştır. Makedonya Türk Çağdaş Edebiyatını besleyen türkülerde ve çağdaş şiirlerde göçten duyulan derin etkiler hissedilmektedir. Eserlerimizde göç esnansında yer değiştiren göçmenlerin gittikleri yerlerde karşılaştıkları sorunlar dışında, bu topraklarda kalan halkın benliğini, kimliğini yani özünü koruyabilmek için verdiği mücadele de anlatılmaktadır.

Bu bağlamda kültürel teorist ve sosyolog olan Stuart Hall'ın "*The question of cultural identity*" eserinde kültür ve kimliğimizi koruma konusunda en önemli unsurun onu nasıl temsil ettiğimiz olduğunu söyler ve şu iki soruyu aslında bizim temsil edilişimizin anahtarı olarak gösterir: Değişken olan bağlama göre biz nasıl temsil edilmişiz ve nasıl kendi kendimizi temsil edebiliriz? Bu sorunun cevabı biraz da çağdaş Türk şiirinde saklıdır.

Dile getirilen şiirlerde bu topraklara ait olma ve etrafı Osmanlı Türklerinin izleri ile çevrili Balkan coğrafyasının tamamında işlenen her bir konu, kendi kültürel değerlerimizin yansıtılmasında bir araç olarak kullanılmıştır. Türk şiirinin bu coğrafyadaki varlığı binlerce yüzyıl öncesinden günümüze kadar devam etmiş ve bundan sonra da edecektir.

Son olarak da Necip Fazıl Kısakürek'in *Serseri* isimli şiirinin birkaç mısrasını dile getirmenin tam zamanıdır diye düşünüyoruz:

***Herkesin dünyada varsa bir yeri,
Ben de bütün dünya benimdir derim.***

***Gönlüm ne dertlidir, ne de bahtiyar;
Ne kendisineyâr, ne kimseyeyâr,
Bir rüyauğrunda ben diyârdiyâr,
Gölgemin peşinden yürür giderim.***

Yaşanılan göçlerle birlikte bize miras kalan ve sakini olduğumuz tarihimizin, kültürümüzün dilimizin ve dinimizin canlılığını koruduğu bu topraklarda herkes hak idda ediyorsa, varsa bir yeri, biz de bizim olan bu topraklar bizimdir deriz.

Kaynakça:

- Ağanoğlu, Y. (2001) *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi Göç*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Aytaç, G. (2005) *Edebiyat ve Kültür*. Ankara: Hece Yayınları.
- Ali, F. (1997) *Çile Gözü*. Üsküp: Birlik Yayınları.
- (1999) *Evrım Evrim Akarım*. Üsküp: Birlik Yayınları.
- Chambers, I. (2014) *Göç, Kültür, Kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Edip, Y. (2015) *Tozcuk – Прашина*. Üsküp: Diyalog.
- Emin, İ. (1980) *Güle*. Üsküp: Birlik yayınları.
- Engüllü, A. (1994) *Demet Demet*. Üsküp: Birlik Yayınları.
- Kaya, F. (1992) *Yugoslavya'da Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Mercan, H. (2000) *Balkanlarda Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Said, E. (2016) *Kış Ruhı*. İstanbul: Metis Yayınları.

İnternet Kaynakları

- Emgili, F. (2006) *Tarsus'ta Girit Göçmenleri (1897-1912)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırma Dergisi, Web. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/34/297.pdf>
- Emin, S. *Yücelcileri Anarken*. Time Balkan Gazetesi, <http://timebalkan.com/yucelcileri-anarken/> Web. 06.04.2016.
- Koca, S. K. *Balkan Türklerinin Yakın Dönem Kahramanları – Yücelciler*. Akademik Bakış Dergisi, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017. <http://www.akademikbakis.org/dergi/> Web. 2017.
- Süda, İ. & Mutluer, M. (2008). *Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'nin Turizm Merkezlerine Yönelik Avrupalı Göçleri*. Ege Coğrafya Dergisi, 17/1-2, 2008 <http://goc.bilgi.edu.tr/documents/> Web. 07.02.2011.